

УДК 330.342: 303.725.2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Б. Кульчицький

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м.Львів, проспект Свободи, 18
E-mail: kulchytskyj@lycos.com*

У статті аналізуються теоретико-методологічні проблеми типологізації сучасних економічних систем. Автор обґрунтовує власну наукову концепцію, яка передбачає виявлення уточнюючих об'єктивних критеріїв типологізації систем, що дає змогу розширити варіативність типологізації та повніше охопити усю палітру різних типів систем.

Ключові слова: економічні системи, типологізація сучасних економічних систем, об'єктивні критерії типологізації економічних систем.

Вступ. Теоретико-методологічна проблема типологізації сучасних економічних систем на порозі третього тисячоліття ще більше актуалізується. Особливо важливою вона є для України та інших постсоціалістичних держав, які намагаються знайти свою оптимальну економічну модель. Це є прикладом взаємодії та взаємовпливу теорії і практики, науки й реальних економічних процесів, коли теоретико-методологічні дослідження спрямовані на виявлення параметрів і векторів об'єктивної трансформації економічних систем. Теоретичними причинами особливої актуалізації проблеми типологізації економічних систем є намагання упорядкувати понятійний апарат сучасної економічної теорії, зафіксувати основні типи сучасних економічних систем, виявити головні чинники трансформації економічних систем та розробити теоретико-методологічні засади їх порівняльного аналізу.

Варто підкреслити, що не дивлячись на значну актуальність теоретико-методологічної проблеми типологізації економічних систем, у зарубіжній та вітчизняній економічній теорії майже відсутні глибокі й фундаментальні її дослідження. Серед українських учених цю проблему найширше проаналізував класик теорії порівняльних економічних систем Б.Гаврилишин [3]. Згодом фундаментальне дослідження окресленої проблеми здійснив фундатор сучасної Київської школи економічної теорії А.Чухно [11; 12; 13]. Учні згаданого вітчизняного ученого П.Леоненко, П.Юхименко, О.Черепніна продовжили цей науковий дискурс [9].

Що стосується сучасних вітчизняних учених молодшої генерації, то найбільша увага до теоретико-методологічної проблеми типологізації економічних систем приділена у працях фундатора Львівської наукової школи економічних систем Г.Башнянина [1; 2], а також Б.Кульчицького [6; 7], Я.Кульчицького [8], С.Панчишина [10], Н.Гражевської [4; 5] та ін.

Метою нашої статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад і концепції типологізації сучасних економічних систем у контексті посилення глобалізаційних процесів та пошуку оптимальних економічних моделей організації суспільного життя.

Методами нашого дослідження є насамперед діалектичний, історичний, логічний, системний, порівняльного, сценарного аналізу, міждисциплінарний та ін.

Перш ніж викласти зміст нашої концепції типологізації сучасних економічних систем, хочемо запропонувати власне трактування поняття "економічна система". На наш погляд, найкоротше зміст економічної системи можна розкрити таким чином: економічна система – це система механізмів та інституцій, що забезпечують організацію виробництва й розподілу створених у суспільстві матеріальних і духовних благ, спосіб, яким вирішується проблема нестачі ресурсів і досягаються відповідні економічні цілі.

Якщо вдатися до більшої деталізації і водночас масштабності та врахувати відтворювальний процес, то можна, на нашу думку, запропонувати ще одне визначення змісту економічної системи: економічна система – це складне системне утворення, що пронизує усі сфери життєдіяльності суспільства та, поєднуючи чинники виробництва з урахуванням панівних цінностей і, відповідно, інституцій, форм власності, забезпечує створення матеріальних та духовних благ і на цій основі – самовідтворення суспільства [4; 5].

На наше переконання, сучасна типологізація економічних систем повинна передбачати застосування цілого спектру об'єктивних 1) пріоритетних і 2) уточнюючих критеріїв та проектування на цій основі значної варіативності конкретних концепцій типологізації. При цьому ми дотримуємося двох теоретико-методологічних підходів Г.Башнянина, що мають, на нашу думку, важливе концептуальне значення, а саме: 1) з принципу системності випливає, що економіка в історичному розрізі може бути типологізована (поділена на етапи розвитку, типи свого існування) з різних позицій, кількість яких теоретично необмежена; 2) нині існуючі у світі економічні системи необхідно розглядати як перехідні, оскільки вони завжди перебувають у стані переходу від однієї своєї історичної форми до іншої (наприклад, має місце протилежна спрямованість подальшого історичного розвитку перехідних систем постсоціалістичного і посткапіталістичного типів: перші посилено капіталізуються, приватний сектор економіки у них розширюється, а другі, навпаки, посилено соціалізуються і у них суспільний сектор економіки розширюється, а приватний звужується [1].

Типологізація економічних систем лише на основі пріоритетних об'єктивних критеріїв (панівні форми власності на основні засоби виробництва, ступінь і методи втручання держави в економіку і т.д.), на наш погляд, потребує свого розвитку й доповнення шляхом пошуку так званих уточнюючих об'єктивних критеріїв, які уточнюють і розширюють варіативність типологізації економічних систем і тим самим дозволяють повніше охопити усю палітру різних типів систем, якою характеризується сучасна економічна еволюція.

На нашу думку, найважливішими уточнюючими об'єктивними критеріями типологізації економічних систем сучасності виступають: 1) співвідношення міського і сільського населення; 2) співвідношення джерел ВВП; 3) частка військових витрат у ВВП (ступінь мілітарності економічної системи); 4) ступінь

самодостатності в економічному розвитку (частка власного капіталу у структурі джерел фінансування).

Отже, на основі зазначених найважливіших уточнюючих об'єктивних критеріїв можна запропонувати наступні варіанти типологізації сучасних економічних систем. Так, за співвідношенням міського і сільського населення усі економічні системи суспільства доцільно поділити на такі типи: 1) аграрні економічні системи; 2) квазііндустріальні економічні системи; 3) індустріальні економічні системи; 4) квазіінформаційні економічні системи; 5) інформаційні економічні системи; 6) постінформаційні економічні системи.

За співвідношенням джерел ВВП усі економічні системи суспільства можна типологізувати наступним чином: 1) економічні системи переважно сировинного спрямування; 2) економічні системи переважно аграрного спрямування; 3) економічні системи переважно промислового спрямування; 4) економічні системи переважно "обслуговуючого" спрямування; 5) економічні системи переважно інформаційного спрямування.

При цьому економічні системи переважно "обслуговуючого" спрямування насамперед мають джерелами власного ВВП такі види економічної діяльності, як туризм та обслуговування капіталів. Очевидно, що між цими джерелами ВВП є досить істотна різниця і відповідно до даного типу економічних систем можуть належати якісно відмінні національні економічні системи, наприклад, Ямайки, Бразилії, Хорватії, Болгарії, частково України та, з іншого боку, Швейцарії, Люксембургу, які, крім туризму, у першу чергу вибудовують свої ВВП на основі обслуговування світових капіталів.

Економічні системи суспільства переважно інформаційного спрямування мають джерелами власного ВВП різного роду "know-how", винаходи, патенти, ліцензії, наукомісткі технології і т.п. Традиційно прикладом такого типу економічних систем називають економіку Японії, яка після нищівної поразки у Другій світовій війні, ще й пов'язаної із значними фінансовими втратами, сплатою контрибуції, спромоглася вийти на передові позиції економічного розвитку у світі.

Актуальною, на наш погляд, є типологізація економічних систем за таким уточнюючим об'єктивним критерієм, як частка військових витрат у ВВП (ступінь мілітарності економічної системи). Звичайно, краще було б, якби економічні системи сучасних держав світу відзначалися гуманістичною політикою і відповідно витрачали власні кошти не на "гармати", а на "масло" (за відомим навчальним прикладом П.Семюелсона), що істотно впливало б на стратегічний вектор економічної трансформації, якість життя, соціальну спрямованість економічної політики, зайнятість і т.п. Проте, як свідчить практика, наразі у світових стосунках часто роль своєрідного економічного лобі виконує фактор сили і, на жаль, доводиться говорити про "живучість" відомого афоризму римлян: "хочеш миру, - готуйся до війни", або сентенції Наполеона: "хто не хоче годувати свою армію, - буде годувати чужу". У цьому контексті типологізація економічних систем за часткою військових витрат у ВВП (ступенем мілітарності економічної системи) не позбавлена аргументів і, на нашу думку, матиме такий вигляд: 1) нейтральні (пацифістські) економічні системи; 2) мілітаризовані у межах розумної достатності економічні системи суспільства; 3) мілітарні (агресивно зорієнтовані) економічні системи суспільства.

Очевидно, що до нейтральних (пацифістських) економічних систем ми можемо віднести небагато національних економічних систем. Серед таких у першу чергу

необхідно назвати економіки традиційно миролюбних і позаблокових держав – Швейцарії, Швеції та ін. До речі, їхні економічні успіхи значною мірою пояснюються відсутністю витрат на військові цілі з усіма благотворними соціально-економічними наслідками, які з цього випливають. Навпаки, мілітарні (агресивно зорієнтовані) економічні системи існують у тоталітарних державних режимах, що відразу негативно позначається на рівні життя громадян, ринкові механізми не можуть працювати належним чином, відсутній привабливий інвестиційний клімат, порушуються права людини (колишні СРСР та Ірак, Куба, Північна Корея та ін.).

Серед важливіших уточнюючих об'єктивних критеріїв типологізації економічних систем сучасності можна, на наш погляд, назвати ступінь самодостатності в економічному розвитку (частку власного капіталу у структурі джерел фінансування). Як відомо, значне зростання частки іноземного капіталу у структурі джерел фінансування у масштабах усієї економічної системи суспільства може, за певних обставин, породити економічну і навіть політичну залежність держави від більш розвинутих країн. При цьому важливим є те, яких політико-економічних і гуманітарних принципів і стратегій дотримуються ці розвинуті країни, адже це впливатиме на ставлення до держав, в економіку яких інвестуються кошти. Таким чином, типологізація економічних систем за ступенем самодостатності в економічному розвитку (часткою власного капіталу у структурі джерел фінансування) може мати наступний вигляд: 1) несамодостатні (залежні) економічні системи; 2) квазісамодостатні економічні системи, привабливі для зовнішніх інвесторів; 3) самодостатні економічні системи.

При цьому хочемо зазначити, що привабливими для зовнішніх інвесторів можуть бути як несамодостатні (залежні) економічні системи, так і самодостатні економічні системи. Світова практика свідчить, що несамодостатні (залежні) економічні системи можуть за певних сприятливих фінансових обставин, при дотриманні відповідних прогресивних гуманістичних принципів згодом трансформуватися у самодостатні економічні системи. Прикладом таких реалій є післявоєнний стрімкий розвиток Німеччини.

Висновки. Проведене нами дослідження дає змогу зробити висновок про те, що в умовах поліфонічності сучасної світової економічної еволюції вирішення теоретико-методологічної проблеми типологізації економічних систем можливе тільки на основі своєрідного синтезу пріоритетних і уточнюючих об'єктивних критеріїв. Інакше кажучи, типологізація економічних систем виключно з урахуванням одного критерію, нехай і важливого, не враховує реалії світової економічної практики, ускладнення структури економічних систем і міжнародних економічних відносин. Концепції типологізації економічних систем, які побудовані на основі двох-трьох об'єктивних критеріїв, очевидно, можуть в основному бути прийнятними. Проте вони також не дають вичерпної відповіді на поставлену актуальну теоретико-методологічну проблему.

На наше переконання, ключем до вирішення проблеми типологізації економічних систем є пошук об'єктивних критеріїв, які б у комплексі, у поєднанні, взаємодоповненні дали б змогу чіткіше розмежувати, диференціювати самі системи. Такий теоретико-методологічний підхід створює можливість виявити характерні риси національних економічних систем окремих держав і на цій основі простежити співвідношення і головні тенденції економічних трансформацій у сучасному світі.

1. Башнянин Г.І. Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів / Г.І. Башнянин. - Львів: Новий Світ-2000, 2005. - 1083 с.
2. Ващишин А.М. Наукова діяльність професора Г.І.Башнянина / А.М. Ващишин. - Львів: Каменяр, 2001. - 716 с.
3. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Б.Гаврилишин; [пер. з англ. Л.Лещенко]. - К.: Основи, 1993. - 238 с.
4. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І.Гражевська. - К.: Знання, 2008. - 431 с.
5. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем: [навч. посіб.] / Н.І.Гражевська. - К.: Знання, 2011. - 286 с.
6. Кульчицький Б.В. Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація: [монографія] / Б.В.Кульчицький. - Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. - 352 с.
7. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: [навч. посіб.] / Б.В.Кульчицький. - Львів: Афіша, 2004. - 279 с.
8. Кульчицький Я.В. Сучасні економічні системи в умовах екологізації та глобалізації (теоретико-методологічні засади порівняння) : [монографія] / Я.В.Кульчицький. - Львів: Ліга-Прес, 2011. - 687 с.
9. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / П.М.Леоненко, О.І.Черепніна. - К.: Знання, 2006. - 429 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
10. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва / С.М.Панчишин. - Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. - 452 с.
11. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. - К.: Логос, 2003. - 631 с.
12. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко / [за ред. А.А. Чухна]. - К.: Знання, 2007. - 878 с.
13. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка : [підручник] / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко / [за ред. акад. НАН України А.А. Чухна]. - К.: Знання, 2010. - 687 с.

THEORY-METHODOLOGICAL BASES OF THE TYPOLOGIZATION OF MODERN ECONOMIC SYSTEMS

B. Kul'chyts'kyj

*Ivan Franko National University of Lviv, Svobody Ave., 18. UA-79008 Lviv, Ukraine
E-mail: kulchytskyj@lycos.com*

In article analyse the methodological problems of typologization of contemporary economic systems. Author substantiate own scientific conception, which provides for search and taking account of specifying objective criterions of typologization of systems. This allows to widen variance of typologization and more full to overcome all palette of different systems types.

Key words: economic systems, typologization of contemporary economic systems, specifying objective criterions of typologization of economic systems.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТИПОЛОГИЗАЦИИ
СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**

Б. Кульчицкий

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

79008 м. Львов, проспект Свободы, 18

E-mail: kulchytskyj@lycos.com

В статье анализируются теоретико-методологические проблемы типологизации современных экономических систем. Автор обосновывает собственную научную концепцию, которая предусматривает выявление уточняющих объективных критериев типологизации систем, что дает возможность расширить вариативность типологизации и полнее охватить всю палитру разных типов систем.

Ключевые слова: экономические системы, типологизация современных экономических систем, объективные критерии типологизации экономических систем.

Стаття надійшла до редколегії 5.05.12

Прийнята до друку 4.06.12